

ЖУРНАЛИСТИКА

UDK 070:342(570); IRSTI 19.01.80

<https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.42>

G. TAZHIBAYEV

*Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Öğretim Görevlisi
(Kazakistan, Türkistan), e-mail: galymzhan.tazhibayev@ayu.edu.kz*

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KİTLE İLETİŞİM HUKUKUNUN GELİŞME TARİHİ

Özet. Kitle İletişim yayıncılığında çoğulcu sistemin yani karma sistemin demokratik kurallara göre ve kamu hizmeti anlayışıyla işleyebilmesi için önce ifade (söz) hürriyetinden (right to speech) bahsetmek gerekmektedir. İfade hürriyeti, çoğulcu demokrasilerin temel taşlarından biridir. Demokrasinin 'olmazsa olmaz' (sine qua non) şartı olarak ifade hürriyeti toplum yaşamında önemli bir yer tutmaktadır.

Anayasanın tarihi gelişmeleri ile kitle iletişim hukukunu incelenirken sadece İfade hürriyetini bakımından ele alınacaktır. Asıl çalışma alanının hukuk olmaması sebebiyle, hukukî kavramlarda fazla ayrıntıya girilmeden, konunun ana çerçevesini oluşturacak oranda ifade hürriyeti kavramları ele alınmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada ifade hürriyeti, iletişim hukuku, siyaset bilimi ve iletişim sentezlenmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti 1991 yılında eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) ayrıldıktan sonra kurulmuş bir devlettir. Bu itibarla, kitle iletişim araçlarının Komünizm sisteminden günümüze kadarki hüküki gelişmeler ele almıştır.

İfade ve söz hürriyeti ile kitle iletişim hürriyetini, Kazakistan Cumhuriyeti anayasal olarak güvence altına alınmıştır (Kazakistan Anayasası m.20). Bu sayede toplum, kitle iletişim araçları sayesinde gelişen olaylardan haberdar olmakta, bilgilenmekte, eğlenmekte ve kendini yetiştirme imkânına kavuşmaktadır.

Anayasa'da ifade hürriyetine güvence vermesine rağmen yayıncı, Kazakistan'da sınırsız bir program düzenleme hürriyetine hâlihazırda istediği programları tam olarak hazırlayıp bunları yayınlamamaktadır. Burada, ülkenin 70 yıllık sömürge siyasetinin kurtularak bağımsızlığına kavuşmuş olması ve rejim değişikliğinin önemli bir etkeleri görülmektedir. Bu bağlamda Batı usulü, Kazakistan'da tarafsız, bağımsız ve özerk düzenleyici ve denetleyici bir üst kurul kurulması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Anayasa, Kitle iletişim, İfade hürriyeti, basın hukuku, radyo-televizyon hukuku, denetim.

***Bize doğru alıntı yapınız:**

Tazhibayev G. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kitle İletişim Hukukunun Gelişme Tarihi // *Жауу университетінің хабаршысы*. – 2023. – №1 (127). – Б. 540–554. <https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.42>

***Cite us correctly:**

Tazhibayev G. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kitle İletişim Hukukunun Gelişme Tarihi [Bibliography History of the Development of Mass Media Law of the Republic of Kazakhstan] // *Jasaui universitetinin habarshysy*. – 2023. – №1 (127). – Б. 540–554. <https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.42>

Ғ. Тәжібаев

*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің оқытушысы
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: galymzhan.tazhibayev@ayu.edu.kz*

Қазақстан Республикасының бұқаралық коммуникациялар құқығының даму тарихы

Аңдатпа. Мақалада плюралистік жүйенің, яғни хабар алу мен хабар таратудағы аралас жүйенің демократиялық ережелері мен қоғамдық қызметтің негізі түсіндірілген. Сонымен қатар ғылыми еңбекте сөз бостандығы туралы, оның өзіне тән ерекшеліктері жан-жақты талданған. Ойлау еркіндігі плюралистік демократия негіздерінің бірі екені анық. Сөз бостандығы демократияның «міндетті» шарты ретінде қоғамдық өмірде маңызды орынға ие, осы тұрғыдан алғанда сөз бостандығының коммуникациялық кеңістіктегі орны мен рөлі сараланады.

Конституцияның даму тарихы мен Бұқаралық коммуникация туралы заңды қарастырған кезде пікір білдіру бостандығы туралы баптарға баса назар аударылды. Зерттеудің негізгі саласы құқықтық тақырып болса да құқықтық ұғымдарға кеңінен тоқталмай негізгі назарды сөз бостандығы шеңберінде қарастырған. Ғылыми еңбекте сөз бостандығы, азаматтық құқық, саясаттану және коммуникация салалары синтезделіп зерттелді. Қазақстан Республикасы – Кеңестік Социалистік Республикалар Одағынан (КСРО) 1991 жылы тәуелсіздігіне қол жеткізген мемлекет. Мақалада Қазақстан Республикасының сонау кеңес дәуірінен бастап қазіргі күнге дейінгі бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы құқықтық даму кезеңдері, даму ерекшеліктері қарастырылады.

Сөз және пікір білдіру бостандығына, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарының бостандығына Қазақстан Республикасының Конституциясында тайға таңба басқандай кепілдік берілген (Қазақстан Конституциясы 20-бап). Қоғам бұқаралық ақпарат құралдарының арқасында орын алған оқиғалардан хабардар болуға, ақпарат алуға, көңіл көтеруге және өзін-өзі жетілдіруге мүмкіндік беруде.

Конституция сөз бостандығына кепілдік берілгеніне қарамастан, ақпарат құралдары Қазақстанда шектеусіз бағдарламаларды ұйымдастыру еркіндігіне, қалаған бағдарламаларды толығымен дайындап таратуда кедергілердің бар екені анықталды. Бұл жерде елдің 70 жылдық отаршылдық саясаттың құрбаны болғандығы және сондай-ақ тоталитарлық режимнен демократиялық режимге толық қанды өте алмауымыздың салдары да байқалады. Осыған байланысты Батыс елдеріндегі бейтарап, тәуелсіз және дербес бұқаралық ақпарат құралдарын реттеуші және қадағалаушы жоғары кеңесінің құрылуы заңнама аясында реттелуі керек.

Кілт сөздер: Конституция, бұқаралық ақпарат құралдары, сөз бостандығы, баспасөз бостандығы, телерадио еркіндігі, бақылау.

G. Tazhibayev

*Khoja Ahmet Yassawi International Turkish Kazakh University
Lecturer of the Department of Journalism
(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: galymzhan.tazhibayev@ayu.edu.kz*

Bibliography History of the Development of Mass Media Law of the Republic of Kazakhstan

Abstract. In order for the pluralistic system in radio and television broadcasting, that is, the mixed system, to function according to democratic rules and with the understanding of public service, it is necessary to mention the freedom of expression (right to speech) first. Freedom of expression is one of the cornerstones of pluralistic democracies. Freedom of expression as a sine qua non condition of democracy holds an important place in public life.

When examining the historical developments of the Constitution and the law of mass communication, only freedom of expression will be considered from the point of view. Due to the fact that the main field of study is not law, the concepts of freedom of expression have been discussed in the legal concepts without going into too much detail to form the main framework of the subject. Therefore, freedom of expression, communication law, political science and communication are synthesized in this study.

The Republic of Kazakhstan is a state established in 1991 after seceding from the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR). In this respect, the government developments from the Communist system of the mass media to the present day have been discussed.

The freedom of expression and speech and the freedom of mass communication are constitutionally guaranteed by the Republic of Kazakhstan (Article of the Constitution of Kazakhstan.20). In this way, the society is informed about the events that are developing thanks to mass media, is informed, has fun and has the opportunity to educate itself.

Despite the guarantee of freedom of expression in the Constitution, the broadcaster cannot fully prepare and broadcast the programs it currently wants for the freedom to organize an unlimited program in Kazakhstan. Here, it is seen that the country has achieved independence by getting rid of the 70-year colonial policy and that regime change is an important factor. In this context, it is necessary to establish an impartial, independent and autonomous regulatory and supervisory supreme council in Kazakhstan in the Western manner.

Keywords: Constitution, Mass communication, Freedom of expression, press law, radio-television law, audit.

Г. Тажобаев

*преподаватель Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: galymzhan.tazhibayev@ayu.edu.kz*

История развития права на массовые коммуникации Республики Казахстан

Аннотация. Чтобы плюралистическая система, то есть смешанная система вещания, работала над пониманием демократических правил и государственной службы, мы должны сначала поговорить о свободе слова. Свобода слова – одна из основ плюралистических демократий.

Свобода слова как «обязательное» условие демократии занимает важное место в общественной жизни. При рассмотрении закона о массовой коммуникации рассматривается только вопрос о свободе выражения мнения. В связи с отсутствием права в основной области исследования эти понятия рассматривались в той степени, в какой в правовых понятиях без каких-либо подробностей были бы сформулированы основные рамки данного вопроса. Таким образом, в данной работе синтезируются свобода слова, право на связь, политология и коммуникация.

Республика Казахстан – государство, образованное в 1991 году после отделения от бывшего Союза Советских Социалистических республик (СССР).

Свобода слова и выражения мнений, а также свобода средств массовой информации гарантируются Конституцией Республики Казахстан (Конституция Казахстана 20-ст.). Таким образом, общество получает возможность быть в курсе событий, которые развиваются благодаря средствам массовой информации, получать информацию, получать удовольствие и самосовершенствоваться.

Несмотря на то, что Конституция гарантирует свободу выражения мнений, вещатель не может полностью подготовить и транслировать программы, которые он уже хочет, на свободу организации неограниченных программ в Казахстане. Здесь заметны значительные последствия того факта, что страна пережила 70-летнюю колониальную политику и обрела

независимость, а также смена режима. В связи с этим западный порядок требует создания нейтрального, независимого и автономного регулирующего и надзорного высшего совета в Казахстане.

Ключевые слова: Конституция, средства массовой информации, свобода выражения мнений, свобода печати, свобода телерадио, аудит.

Giriş

Genel kabul gören görüşe göre ifade hürriyeti, Anayasa tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış hak ve hürriyetlerdir. Aynı şekilde bu kavrama anayasal haklar denildiği de görülmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler Anayasa'nın '*İnsan ve vatandaş başlıklı*' ikinci kısmında (m. 10 ile 39 arasında) düzenlenmiştir. Ancak, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası Türkiye Cumhuriyeti Anayasası gibi temel hak ve hürriyetleri belirli bir tasnife tâbi tutmamıştır. 10. maddeden 38. maddeye kadar temel hak ve hürriyetler sayılmış 39. maddede ise temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması rejiminden bahsedilmiştir.

Kazakistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler döneminden itibaren ele alınarak bağımsızlıktan bu yana kabul edilen Anayasa değişiklikleri ile kabul edilen Kitle iletişim araçları ile ilgili kanunları incelenmiştir. Bu hukuki mevzuatları incelerken ifade hürriyeti üzerinden incelenecektir.

Sovyet Birliği'nden 1991 yılında ayrılan Kazakistan, kitle iletişim araçları üzerindeki devlet tekeli sistemini kaldırarak çoğulcu sisteme geçmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından önceki ve sonraki radyo ve televizyon yayıncılığının yapısı ve işlevleri incelenerek bu bağlamda, geçmişte ülkede radyo-televizyon yayıncılığında hâkim olan '*Devlet tekeli*' rejiminden '*çoğulcu sistem*'e geçiş süreci mukayeseli hukuki açıdan ele alınmıştır. Ancak, bu konular işlenirken, '*ifade (söz) hürriyeti*' ile '*kitle iletişim hürriyeti*' ve bu hürriyet içerisinde yer alan '*radyo-televizyon hürriyeti*', '*basın hürriyeti*', '*internet hürriyeti*, ve genel anlamda kitle iletişim hürriyeti kavramları bakımından mevzuatlardaki hukuki maddelere durulmuştur.

Araştırma Yöntemleri

Bu çalışma, '*nedensellik ilişkisi tasarımı*' ve '*tanımlayıcı/betimleyici araştırma tasarımı*' türlerinin belli safhalarda uygulanmasıyla hazırlanmıştır. Nitel araştırma yöntemleri ile yapılan kapsamlı analitik incelemeler sonucunda, bulguların değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sorunlara ve eksikliklere çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Nedensellik ilişkisi tasarımı, örneğin X ile Y arasındaki ilişkide X'in Y'ye etki ettiği anlamı çıkmaktadır. Nedensellikte neden-sonuç ilişkisi kurulur. X'in Y'ye etkisi araştırılır.

İnceleme ve Tartışmalar

1926 Tarihli Kazak SSC Anayasası

Kazakistan'ın ilk Anayasası SSBC kurulduktan sonra 18 Şubat 1925 yılında KazSSC merkez yürütme komitesinin kararıyla ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olduğundan 1925 yılında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'na uygun olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa'da yasama yürütme ve yargı ile ilgili hükümler belirlenmiştir [1].

26 Mart 1937 yılında X. Genel Kazak Kongresi'nde kabul edilen Kazak SSC Anayasası 11 bölümden ve 125 maddeden oluşmaktadır. Bu Anayasa'da şöyle denilmekteydi: "*SSCB Anayasası'nın 14. maddesi hariç KazSSC kendi bağımsız hukukunu koruyarak devletin yönetimi kendi iradesine bırakılmıştır.*" Bu Anayasa'da birlik içindeki diğer ülkelerle ekonomi ve savunma alanında yardımlaşma amacıyla işbirliği yapılabilmektedir. (13. m.). İfade hürriyeti, kitle iletişim hürriyeti, toplanma ve miting, gösteri ve yürüyüş düzenleme, insanın şahsi sağlığını koruma, şahsi mülk dokunulmazlığı, mektup yazma haklarını düzenlemekteydi (98. m.) [2].

1978 Tarihli Kazak SSC Anayasası

20 Şubat 1978 yılı Yüksek Komitenin olağanüstü VII. Oturumunda kabul edilen Kazak SSC Anayasası önsözü, 10 kısım, 19 bölüm, 173 maddeden oluşmaktaydı. Bütün idare vatandaşlara verilmiş ve bu idarede içinde işçiler, çiftçiler ve işçi aydınları olarak sınıflara bölünmüştür. Yürütme ve idare organlarının üstünden Kazak SSC komünist partisi denetlemeyi yapıyordu. 1990 yılında Kazak SSC Anayasası'nda büyük değişiklik yapmıştır. Bu değişikliği takiben ülke isminde ve vatandaşlık kanunlarında değişiklik yapılmıştır [1].

1993 Tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası

Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığından sonraki ilk Anayasası Kazakistan'ın Yüksek Komitesinin IX. toplantısının 28 Ocak 1993 tarihli XII. oturumunda kabul edilmiştir. 1993 Anayasası 4 bölüm, 21 başlık ve 131 maddeden oluşmaktaydı. Devlet idaresine fiilen başkanlık sistemi hâkim olup, politik sistem çok partili parlamenter demokrasidir. Ülke Oblas adı verilen 14 idarî bölgeye ayrılmıştır. Parlamento 37 üyeli Senato (7 üye devlet başkanınca atanmakta, diğerleri oblaslardan seçimle gelmekte) ile 67 üyeli Meclisten oluşmaktadır. Parlamento, seçimleri 4 yılda bir yapılmaktadır.

Anayasa, demokratik, lâik ve üniter devlet yapısını öngörmektedir. Vatandaşların medeni, siyasî ve ekonomik hak ve hürriyetlerinden eşit şekilde yararlanacakları belirtilmekte, özel mülkiyet hakkı tanınmakta ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı teminat altına alınmakta, kurumlaşma ve kurumlara üye olma hürriyeti tanınmaktadır. Yeni Anayasa ile Kazakça ülkenin resmî dili, Rusça da etnik gruplar arası iletişim dili olarak kabul edilmiştir. 1993 Anayasası parlamento sistemine dayanmaktaydı. Ancak, ülkedeki siyasî gelişmelerin seyri ülkede yeni bir Anayasa'nın yapılmasını gerekli kılmıştır.

1995 Tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası

1995 Kazakistan Anayasası 30 Ağustos 1995 tarihinde referandum ile kabul edilmiştir[3]. Bu referandumla yeni Anayasa %90 katılım, % 89 lehte oyla kabul edilmiştir. 1995 Anayasası 9 bölümden ve 98 maddeden oluşmaktadır. Yeni Anayasa, demokratik, lâik ve üniter devlet yapısı, Senato ve Meclis'ten oluşacak iki kanatlı Parlamente'ye korumuştur.

7 Ekim 1998 tarihli 284-I sayılı Kanunla ve 21 Mayıs 2007 tarihli 254-III Kanunla [3] Cumhurbaşkanlığın yetki alanını genişleten kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.

Başkanlık sistemini başkan lehine biraz daha kuvvetlendirmiştir. Başbakan'ın Cumhurbaşkanı tarafından parlamentonun onayı alınarak atanması öngörülmüş, Cumhurbaşkanı'na parlamente'ye feshetme ve bir yıla kadar süre için yasama görevini üstlenme gibi ilave yetkiler verilmiştir. Tüm bu düzenlemeler yönetimi fiilen ve tümüyle Cumhurbaşkanı'nın eline bırakmıştır. Başbakanlık daha çok ekonomik-teknik bir konumda ve Cumhurbaşkanı'na yardımcı niteliktedir [4].

Bir Kazak vatandaşının aynı zamanda bir başka devletin vatandaşı olması yasaklanmış, özel mülkiyet, kurumlaşma ve kurumlara üye olma gibi haklar korunmuştur. Toprak ve yer altı kaynaklarının devlete ait olması öngörülmüştür. Kazakçanın devlet dili olması, Rusçanın da merkezi ve yerel organlarda Kazakça ile birlikte kullanılması kabul edilmiştir. Ancak, Kazakçanın devlet dili olarak önceliği bulunacaktır. Cumhurbaşkanı'nın Kazakçaya tam anlamı ile hâkim olması şartı konmuş, böylece bu makam esas itibarıyla Kazaklara tahsis edilmiştir.

Genel kabul gören görüşe göre temel hak ve hürriyetler, Anayasa tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış hak ve hürriyetlerdir. Aynı minvalde bu kavrama anayasal haklar denildiği de görülmektedir.

Anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve hürriyetlerin ihlâl edilmesi halinde, vatandaşlara mahkemeler aracılığıyla haklarını arama hakkı verilmiştir.

Temel Hak ve Hürriyetlerin değerlendirmesi yapılırken yalnızca temel hakların düzenlendiği maddelere odaklanmakla yetinilmemelidir. Zira bu hak ve hürriyetlerin anayasanın tamamı göz önüne alınarak yorumlanması bize daha sağlıklı değerlendirme yapma imkânı verecektir.

Anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve hürriyetlerin ihlâl edilmesi halinde, vatandaşlar mahkemeler aracılığıyla haklarını arama hakkı verilmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler '*insan ve vatandaş*' başlıklı ikinci kısmında (m. 10 ilâ 39. arasında) düzenlenmiştir. Ancak, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası Türk Anayasası'nda olduğu gibi temel hak ve hürriyetleri belirli bir tasnife tâbi tutmamıştır. 10. maddeden 38. maddeye kadar temel hak ve hürriyetler sayılmış, 39. maddede ise temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması rejiminden bahsedilmiştir.

Bu çalışmada gerek konunun daha iyi anlaşılması için, gerekse kişinin hak ve ödevlerine daha iyi yoğunlaşabilmek için dünyada geniş kabul gören Jellinek'in ölçüsüne göre hakların tasnifini yaparak devam edilecektir.

Negatif statü hakları için aynı ayırmada '*pasif statü hakları*', '*bireysel haklar*' veyahut '*geleneksel haklar ve hürriyet*' ifadelerine de rastlanmaktadır.

Negatif statü hakları; kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir [5].

Çalışmanın konusu olan radyo ve televizyon yayıncılığı bir başka deyişle ifade hürriyeti, Anayasa'nın 20. maddesinde ele alınmıştır. Kazakistan Anayasası'nın daha iyi anlaşılabilmesi için '*insan ve vatandaş*' başlıklı (kişi hak ve hürriyetleri) 10. ile 40. maddelerinin kısaca ele alınması uygun bulunmuştur. Bu maddeler karışık halde düzenlenmiş ve Anayasa'daki sıraya uygun olarak ele alınacaktır.

Anayasa'nın ikinci kısmı insan ve vatandaş başlığını taşımaktadır (10. -40). İlk iki madde siyasi haklardan olan vatandaşlığı düzenlemiştir.

12. maddede ise Anayasa insan hak ve hürriyetlerine dair bir çerçeve çizmektedir. Burada insan hak ve hürriyetlerinin Anayasa'da tanındığından ve anayasal güvenceye alındığından bahsedilmektedir. İnsan hak ve hürriyetlerinin doğuştan itibaren herkese ait olduğu belirtilmiştir. Anayasa burada vatandaş olup olmamasına bakılmaksızın veyahut başka bir ayrıma tâbi tutmaksızın bu hakkı tüm insanlara vermiş ve mutlak ve ayrılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yabancılar ile vatandaşların aksine anayasa ve uluslararası anlaşmalar aksini öngörmedikçe eşit haklara sahiptirler. Aynı maddede kişi hak ve hürriyetlerinin doğal sınırından yani diğer kişilerin hak ve hürriyetlerini ihlâl etmeme ve anayasal düzen ve toplum ahlakına aykırı olmamasına değinilmiştir.

Anayasa'da geçen bir diğer hüküm ise '*hak arama hürriyet*'idir. Bu hakkın düzenlendiği 13. maddede ayrıca meşru müdafaa halinin de hürriyet dâhilinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca devletin ücretsiz hukukî yardım mükellefiyeti de burada düzenlenmiştir.

Anayasa kanun önünde eşitlikten 14. maddede bahsetmiştir. Madde ikinci fıkrasında "*köken, sosyal durum, görev ve malî durum, cinsiyet, ırk, milliyet, dinî inanç, görüş, oturma yeri veya herhangi bir özellik nedeniyle kimseye ayırım yapılamaz*" hükmünü ihtiva etmektedir.

Bir diğer hürriyet de özel hayatın gizliliğidir. Üç fıkradan oluşan 18. madde ilk fıkrasında kişisel ve ailevi sınırların dokunulmazlığıyla şeref ve onurun korunması düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında haberleşme hürriyeti düzenlenmiştir. Kanunla izin verilen durumlarda bu hakkın sınırlanmasına izin verilmiştir. Bu izin soruşturma esnasındaki haberleşme hürriyetinin sınırlandırılmasını da kapsamaktadır. Madde metninde dikkat çeken bir husus da "*devlet organları, toplumsal birlikler, yetkili kişiler ve kitle iletişim araçları her vatandaşta, onun hak ve çıkarlarını ilgilendiren belgeleri, kararları ve bilgi kaynaklarını görme ve inceleme imkânı sağlamakla yükümlüdürler*" fıkrasıdır. Burada açıklık ve şeffaflık vurgulanmış ve anayasa tarafından korunarak hukuk dışı pek çok uygulamanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

19. maddesinde din hürriyeti ile düşünce ve kanaat hürriyetini bir arada düzenlenmiştir. Buna göre "*herkes, kendi milliyetini, etnik, parti ve dinî mensubiyetini belirtmek veya belirtmemek hakkına sahiptir*". Maddenin ikinci fıkrasında ise ana dilde konuşma ve mensup olduğu milletin kültürünü yaşatma, eğitime ile eğitim ve konuşma dilini özgürce seçme hakkı serbest bırakılmıştır. Kazakça ve Rusçanın Kazakistan'da beraber kullanılması böyle bir seçim hakkı tanınması yolunu

açmıştır. Kanaatimce resmî dilin Kazakça olarak belirlenmesi, böyle bir seçim hakkı tanınması halk açısından hayatı daha kolay yaşanılır hâle getirmektedir. Ruslarla Kazaklar arasında bir çekişmeden söz edilse de dünya genelinde daha yaygın olarak kullanılan Rusçanın da konuşulması insanlara hürriyet alanı tanımaktadır. Bu düzenleme Rusçanın daha fazla tercih edilmesi ve Kazak kültür ve sanatının bundan ziyadesiyle etkilenmesi bakımında eleştirilmektedir [6]. Radyo ve televizyon yayıncılığında bu maddeye dayanarak Rusça ağırlıklı yayın yapılmaktadır. Bu konuya bir sonraki konu olan Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu incelemesinde değinilecektir.

İfade ve düşünce hürriyetini düzenleyen 20. madde üç fıkradan oluşmaktadır.

1. “Söz ve yaratıcılık hürriyeti garanti altındadır. Sansür yasaktır.”

2. “Kanun’un yasaklamadığı herhangi bir yöntemle bilgiyi herkesin özgürce alma ve dağıtma hakkı vardır.”

3. “Anayasal düzeni zor kullanarak değiştirmeye, devletin toprak bütünlüğünü ihlâl etmeye, devletin güvenliğini sarsmaya, savaşa, sosyal, irkî, millî, dinî, sınıfsal ve köken ayrıcalığına, ayrıca gaddarlığa ve şiddete yönelik propaganda yapmak ve teşvik etmek yasaktır”.

20’ci madde düşünce ve kanaat hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ve bilim ve sanat hürriyetidir. Bu üç hürriyet bir arada düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında geçen ‘Sansür yasaktır’ ifadesi dikkat çekmektedir. Anayasa ifade hürriyetini güvence altına alırken diğer taraftan sansürü de yasaklayarak bu hükmünü daha da keskin bir hâle getirmiştir. Anayasa’nın 20. maddesi; söz, yazı, resim, basın veya radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçlarını da kapsayacak şekilde düzenlenmemiştir. Türkiye Anayasası’nda olduğu gibi kamu yayıncılığı veya özel yayıncılık şeklinde açıklama bulunmamaktadır. Basında veya radyo televizyon yayıncılığında devlet tekeli anlamında bir ibare yoktur. Kanaatimizce, SSCB’nin dağılmasıyla Rusya radyo ve televizyon kanalları hâlâ ülkede yayıncılığını sürdürmekte olduğu için devlet tekeli söz konusu olmamıştır. Basına veya radyo ve televizyon yayıncılığına izin sistemine tâbi tutulması Kazak Anayasa’da ele alınmamıştır. Basın, radyo ve televizyon hürriyeti üzerinde pek fazla durulmadığı dikkatleri çekmektedir.

Maddenin 3. fıkrasında düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetin sınırlama rejimi düzenlenmiştir. Bilgi edinme ve yayma hakkının istisnası olarak tüm devletlerde kendine yer bulan devlet sırrı kavramına yer verilmiştir. Ayrıca kanaatimce hakkın tabiatından kaynaklanan bir takım sınırlamalara da anayasa metninde yer verilmiştir.

Kazakistan Anayasası seyahat ve ikamet hakkını kanunlarla önceden belirlenmiş durumlar hariç herkes tarafından kullanılabilen bir hak olarak 21 maddede tanımıştır. Kazakistan dışına vatandaşların çıkması da Anayasa’da düzenlenmiş ve “Kazakistan vatandaşları engellenmeksizin ülkeye dönebilirler” denilerek bu hak kuvvetlendirilmiş, hiçbir durumda vatandaşını mağdur edilmeyeceği güvencesi vatandaşlara verilmiştir [3].

Yine en temel haklardan olan mülkiyet hakkı da Anayasa’nın 26. maddesinde düzenlenmiştir. Kanunî şekilde elde edilen her şeyin mülkiyetine sahip olabilme hakkı tanınırken miras da mülkiyetin geçişinde bir yol olarak anayasada yer almaktadır. Kamulaştırma da ayrıca düzenlenmiş ve bedelinin devlet tarafından ödenmesi halinde bunun mümkün olacağı anayasada belirtilmiştir.

Mülkiyet hakkını düzenleyen 26. maddenin son fıkrasında “herkes serbest girişimcilik hakkına sahiptir. Tekel faaliyetler kanunlarla düzenlenir ve sınırlanır. Haksız rekabet yasaktır.” denilmektedir. Bu hüküm SSCB’den ayrılan Kazakistan’ın Pazar ekonomisine geçiş sürecindeki anayasal desteği gibi anlaşılabilir. Zira halk geçmişteki alışkanlıklarını terk ederek mülkiyet hakkıyla beraber, serbest girişimciliğe yönlendirilmektedir. Bu durum SSCB Birliği’nden ayrılan ülkenin bilinçli bir devlet politikasının ürünüdür [7].

Temel hak ve hürriyetlerin yani çalışma konusu olan Radyo ve televizyon yayıncılığı veya ifade hürriyetinin sınırlanması Anayasa’nın II. Kısmı olan ‘İnsan ve Vatandaş’ kısmının son maddesinde (m.39) düzenlenmiştir. Bu madde şu şekilde düzenlenmiştir:

İnsan ve yurttaşın temel hak ve hürriyeti, anayasal düzeni, kamu güvenliği, insan hak ve hürriyetlerini, sağlık ve ahlâkın korunması için gerekli olduğu ölçüde sadece kanunlarla sınırlanabilir.

Milletlerarası barışı etkileyen her türlü hareket anayasaya aykırı sayılacak. Politik nedenlerden dolayı herhangi bir biçimde veya hak ve vatandaşların hürriyetlerinin sınırlandırılmasına izin verilmez. Hiçbir durumda 10. madde, 11.madde, 13.-15. maddeleri, 16. maddenin 1. fıkrası, 17. madde, 19. madde, 22. madde, 26. maddenin 2. fıkrasında öngörülen hak ve hürriyetler sınırlamaya tâbi değildir.

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda düzenlenen '*ifade hürriyeti*'nin çağdaş hukuk sistemleriyle neredeyse paralellik gösterdiği görülmektedir. Her ne kadar haklar belirli bir sistematik içerisinde anayasa da yer almasa da çağdaş hak ve hürriyetlerin tamamına yakını düzenlenmiştir.

Kazakistan Anayasası'nda '*Söz (ifade) hürriyeti*' üzerinde pek fazla durulmadığı dikkatleri çekmektedir. Aynı bir başlık veya madde halinde düzenlenmeyen bu hak sansür kanununun düzenlenmesiyle Anayasa'ya az da olsa girmiştir diyebiliriz. Her ne kadar temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında genel sebeplerin varlığı rahatsız edici olsa da yukarıda da değindiğimiz gibi sınırlandırılmayacak hakların varlığı ve fazlalığı da göz ardı edilmemelidir.

Kazakistan Anayasası'nda geçen sınırlamayı düzenleyen madde metninde kanunla sınırlama açıkça geçmektedir; "*Sadece anayasal düzen, kamu düzeni, insan hakları ve hürriyetleri, halkın sağlığı ve ahlaki değerleri korumanın gerektirdiği derecede ve sadece kanunlarla sınırlanabilir.*"

Dolayısıyla temel hak ve hürriyetler, yalnız kanunla sınırlanabilir; yani, tüzükle, yönetmelikle veya diğer idarî işlemler ile sınırlanamaz.

Sınırlama nedenleri Anayasa'nın konuyu düzenleyen maddesinde 5 başlık halinde sayılmıştır. [8] Madde metni sadece bu sebeplerle sınırlanabileceğini belirterek sınırlama sebeplerini açık ve net bir şekilde koymuştur. '*Sadece*' diyerek bu nedenleri de sınırlandırmıştır. Bunlar;

1. Anayasal düzeni koruma.
2. Kamu düzenini koruma.
3. İnsan hakları ve hürriyetlerini koruma.
4. Halkın sağlığını koruma.
5. Ahlâki değerleri koruma, şeklindedir.

Nedenlere bakıldığında aslında çok da sınırlı olmadığı zira dilendiği takdirde hemen her tehlikenin bu 5 sebep arasına girebileceği sonucu çıkmaktadır. Sınırlandırılabilen haklar keyfi olarak da sınırlandırılabilir gibi bir sonuç çıkmakta ise de kanun koyucuların sınırlandırmaya nasıl baktığı son noktayı koyacaktır.

451-I Sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun

Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra medya alanında düzenlemeler yapmak için Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu 23 Temmuz 1999 tarihinde 451-I sayılı Kanun ile kabul edilmiştir. 451-I sayılı Kanun'un genel gerekçesinde "*Bu Kanun kitle iletişim alanındaki toplumsal ilişkileri düzenler. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'na uygun olarak kitle iletişim araçlarının hürriyetini Devlet garanti eder*" şeklinde belirtilmiştir. Bu Kanun genel kitle iletişim araçları için çıkarılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Kazakistan'da basını, radyo ve televizyonu, sinema ve interneti düzenleyen bu Kanun bugüne kadar birçok değişikliğe uğramıştır. 03.05.2001. tarihinde 181-II sayılı Kanun ile ilk düzeltmeye uğrayan Kanun, 07.05.2006 tarihinde 156-III sayılı Kanun ile, 01.10.2006 tarihinde 116-III sayılı Kanun ile, 02.06.2009 tarihinde 123-IV sayılı Kanun ile, 07.10.2009 178-IV sayılı Kanun ile ve son olarak 18.01.2012 tarihinde 546-IV sayılı Kanun ile son şekline kavuşmuştur. Bu değişikliklerle Kanun'un bazı maddelerine eklemeler ile çıkartmalar yapılmıştır [9].

Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun, 7 bölüm ve 26 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm, genel hükümleri (madde 1.-4.) içermektedir. 19 tanım yapılmış ve bunlardan bazılarını

çalışmanın anlaşılabilmesi için ele alınmıştır. *Kitle haberi, kitle iletişim araçları, süreli yayın, televizyon, radyo, video, belgesel program, yayına çıkma, kitle iletişim araç ürünü, Resmî haber, kitle iletişim araç ürünlerinin yayınlanması, kitle iletişim araç çalışanları, Sorumlu müdür, Gazeteci (medya temsilcisi), Dağıtıcı, Sansür, Erotik ürünler, Yeniden iletim, Akreditasyon, kitle iletişim alanında düzenleyici organ* şeklinde tanımlar ele alınmıştır. Bu tanımların içinde Web sitesi şeklindeki tanım 03.05.2001 tarihinde Kanun değişikliği ile mülga edilmiştir.

451-I Sayılı Kanun ile Düzenlenen Hususlar

'*Kitle iletişim araçları*' – süreli yayın, radyo ve televizyon programları, belgeseller, ses ve video kayıt ve internet kaynakları da dâhil olmak üzere bilgi, süreli veya sürekli haber dağıtımını yapan kuruluş çeşitleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımla bütün kitle iletişim araçları kanun kapsamı içine alınmaktadır. Bir diğer tanım ise '*televizyon, radyo, video, belgesel programı*' - tam adı olan ve altı ay içinde en az bir kez yayınlanan periyodik yayınlanan görsel-ışitsel programların toplamı olarak tanımlanmıştır. '*Resmî haber'in* - kitleleşmiş medya aracılığıyla yayınlanması için kamu otoriteleri tarafından sağlanan bilgi olarak tanımlarda yer alması dikkat çekmektedir. '*Kitle iletişim araç ürünlerinin yayınlanması*' tanımı şu şekildedir. Süreli yayınların satışı (abonelik, teslimat, dağıtım), radyo ve televizyon programları ve web sitelerinde yayınlanan bilgiler olarak geniş kapsamda tutulmuştur. '*Kitle iletişim araçları çalışanları*' tanımında da bahsedildiği gibi medya mensupları ayrı bir iş kanununa tâbi tutulmamıştır.

Medya hürriyetini vurgulamak için tanımlarda sansür de ele alınmıştır. '*Sansür*' kitle iletişim araç ürünlerini ve haberleri devlet kurumlarının, üst düzey yetkili kişilerin ve diğer kurumların isteği üzerine veya başka çıkar için yayınlanması veya yayınlanmaması, bunların plânlı halde yapılmasını yasaklar. Medya mensuplarını etkileyebilecek bütün kamu ve özel kuruluşların ve kuruluşların üst düzey yetkililerin isteği doğrultusunda veya çıkarları için yayın yapılmasını yasaklamıştır. Dış etkenlerden etkilenmemek için yayınlarını özgürce yapabilmelerini sağlama açısından net olarak sansürün önü alınmak istenmiştir. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da tanımlarda geçen '*Yeniden iletim*' 451-I sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun'da da ele alınmıştır. '*Akreditasyon*' - bir gazeteci ve kamu makamları, kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı tanıma atanma usulü olarak belirtilmiştir. Son olarak da '*kitle iletişim alanında düzenleyici organ*' - Bir hükümet kuruluşu veya medya, hükümetin düzenleme organı yetkili merci olarak ele alınmıştır.

Birinci bölümde basın ve ifade hürriyetinin, basın faaliyetlerinin, enformasyona ulaşım hürriyetinin anayasal güvence altında olduğu belirtilmektedir. Sansür yasaklanmakta, kamu kuruluşları ve vatandaşların hak ve çıkarları korunmakta ve enformasyona ulaşım hakları hukukî açıdan güvence altına alınmaktadır.

Devlet Kurumları, kamu kuruluşları, yetkili kişiler ve kitle iletişim araçları her bir vatandaş ve onun hakkı ve çıkarını ilgilendiren belgeleri, evrakları ve bilgi kaynaklarını sağlamakla yükümlülük altına sokarak bilgi alma hürriyetini net olarak belirtmiştir.

3. madde olan yayın dili, kitle iletişim araçlarında, devlet dili ile diğer dillerde de yayın yapılır. Kazakistan Cumhuriyeti Dil Kanun'una uygun olarak herkes bilgi alma ve yaymak için anadilini kullanma hakkını sağlamaktadır. Görsel ve işitsel alanda radyo ve televizyon yayınlarında resmî dili, haftalık yayın süresi bakımından diğer dillerin yayın süresinin toplamından daha az olmamalıdır diyerek Kazak dilinin üstünlüğünü vurgulamıştır.

Yasada ülkenin bütünlüğü, devletin güvenliği, toplumun birliği korunma altına alınarak, bu konuları tehdit edecek veya ayrımcılık çıkaracak faaliyetler, ayrıca şiddet ve pornografi içeren yayınlar yasaklanmaktadır. Kanun ayrıca gazetecilerin hak ve sorumluluklarını, gazetecilerin uymaları gereken genel esasları da düzenlemektedir. Kanun'a göre bu düzenlemede bulunmayan hükümler konusunda uluslararası bir sözleşme veya devletin taraf olduğu anlaşılmalarda bu konuda bir hüküm varsa bu hükmün veya hükümlerin esas alınacağı (4.madde) belirtilmiştir.

451-I Sayılı Kanun ve Yetkili Organ'ın Düzenleme ve Denetlemesi

'Kitle İletişim Araçları Dalında Devlet Düzenlemesi' başlıklı 4. maddenin 1. fıkrasında "Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu'na uyulmasını Yetki tayin edilen organ ile diğer kamu organları Kazakistan mevzuatında belirlenen yetkileri çerçevesinde kontrol ederler" hükmü ile medya alanında denetleyici kurumları birden fazla tutarak kontrolü arttırmıştır.

Hükümet yetkisi olarak ise kitle iletişim alanında devlet politikasını oluşturmak ve uygulanmasını sağlamak ve Kazakistan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren yabancı medya kurumlarını kayıt altına almayı düzenleyen konuları kapsayarak televizyon ve (veya) radyoya verilen lisansların devlet hükümeti tarafından onaylanması gerektiğini belirtmiştir. Bu Kanunla, Kazakistan Cumhuriyeti diğer kanunlarında ve Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin yetkilerinde belirlenen diğer görevleri ve yetkileri diyerek medya üzerinde denetleme ve yetki alanını geniş tutmuştur.

Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun'da kitle iletişim araçlarını düzenleyen kurum olarak yetkili merci kurumun yetkilerini Kanun'un 4. maddesinin 3. fıkrasında düzenlemiştir. Yetkili merci kurumu olarak Kültür ve Enformasyon Bakanlığı ile yerel yönetim merkezleri olarak belirlenmiştir. Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'nın görev ve yetkilerini kısaca şöyle sıralayabiliriz.

"Kitle iletişim alanında devlet politikasının oluşturulmasını ve uygulanmasını sağlamak, kitle iletişim araçlarını kayıt altına alma işlevini yürütmek, radyo ve televizyon yayın lisanslarını almak için kuralları belirlemek, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak ulusal düzeyde devletin bilgilendirme politikası için devlet icraatlarını oluşturmak ve bunların yayınlanmasını denetlemek, medya alanında uluslararası işbirlikleri yürütmek, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yayın yapan yabancı medyaları kayıt altına almak, kitle iletişim araçları alanında devlet vergi programlarını düzenlemek ve yürütmek, medya mensupların akredite etme şartların belirleme, kitle iletişim araçlarının kanuna uygun biçimde faaliyetlerini göstermesini denetlemek ve bu doğrultuda çalışmalar yürütmek, merkez ve yerel yürütme organlarının kitle iletişim araçlarıyla ilgili faaliyetlerini koordine etmek ve son olarak bu kanun ile Kazakistan Cumhuriyeti'nin diğer kanunları, Kazakistan Cumhurbaşkanı ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti yönetim kanunundaki diğer yetkileri yürütmek" olarak belirlenmiştir.

Yerel yönetim (büyük şehirler ve başkent) kurumlarının yetkileri başlıklı 4. maddenin 4. fıkrasında ise "kitle iletişim alanında devlet politikasının oluşturulması ve uygulanmasını sağlamak, kitle iletişim araçlarını kayıt altına alma işlevini yürütmek, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak ulusal düzeyde devletin bilgilendirme politikası için devlet icraatlarını oluşturmak ve bunları yayınlanmasını denetlemek, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yayın yapan yabancı medyaları kayıt altına almak, kitle iletişim araçların kanuna uygun yayın yapılmasını denetlemek ve faaliyetleri hakkında Üst yetkili organa yani Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'na düzenli olarak bilgi vermek" olarak sıralayabiliriz.

Kanaatimizce, yetkili mercilerin yeterinden fazla yetkiyle donatılması ve denetim organlarının birden fazla olması kitle iletişim araçlarının faaliyetlerini yapmasında sıkıntılar doğurmaktadır. Bu yetkilerin ucu açık olduğu için her türlü denetime tâbi tutulabilmektedirler.

Kanun'un 2. bölümünde ise kitle iletişim araçlarının görevlerini kullanma şekilleri belirlenmektedir (madde 5.-13.). Kitle iletişim araçlarını kurma hakkı 5. maddede ele alınmıştır. Bu maddeye göre Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak kitle iletişim araçlarını gerçek veya tüzelkişiler kurabilirler. Kitle iletişim araçları ürünlerini yayınlamak için lisans aldıktan sonra faaliyet gösterebilir. Basın araçları için kayıt yapılması gerekirken, radyo ve televizyon için lisansı şart koymuştur. İnternet için bu şartlar aranmamaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde kitle iletişim kuruluşunda doğrudan toplam yabancı sermaye payı yüzde yirmiyi geçemez diyerek sınırlama getirmiştir. Medya kuruluş sahibi gerçek kişi veya tüzelkişi veya her ikisi birleşerek medya sahibi olabilirler. Medya sahibinin kendi kuruluşunda çalışma hukuku vardır.

Радью ve телевизyon kuruluşunu kurma ve yayın durdurma veya lisans iptali başlıklı 13. maddede medya kuruluş sahibi tarafından ya da yargı kararı ile süreli durdurma veya tamamen durdurma yapılabilmektedir. Kanun, süreli durdurmayı radyo ve телевизyon programlarının belli bir süreyle durdurulması olarak açıklık getirmektedir.

Yayın durdurma nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz; Anayasal düzeni zor kullanarak değiştirmeye, devletin toprak bütünlüğünü ihlâl etmeye, devletin güvenliğini sarsmaya, savaşa, devlet sırrını açıklamaya, intihara teşvik etmeye, teröre karşı yapılan operasyonların taktiklerini ve bilgilerini yayınlamaya, uyuşturucu ve psikolojiyi bozan maddelere teşvik etmeye, gaddarlığa ve şiddete yönelik propaganda yapmaya ve teşvik etmeye, sosyal, irkî, millî, dinî, sınıfsal ve köken olarak ayrıcalık yapmayı teşvik etme veya yönlendirmeye, pornografi ve özel cinsel erotik sıfattaki radyo ve телевизyon programları yayınlamaya ve bununla ilgili film veya video yayınlamaya, seçim döneminde yayın ilkelerini bozmaya, mitinge katılma veya katılmamaya zorlamaya, internet dâhil ve başka yayınlardaki telif haklarını ihlâl etmeye yönelik yayınlar medya kuruluşunun yayınlarını süreli durdurmada gerekçe olarak kullanılacaktır.

Kanaatimizce, yayın durdurma sebeplerinin ihlâli olarak sebepler kapsamının çok olduğu gibi yayın durdurma sebepleri net olarak belli edilmediğinden yetkili mercilerin durdurma isteğine bırakılmış gibi gözükmektedir. Yayın ilkelerinin ihlâli halinde uyarı veya Ceza Hakkında Kanun'u bahsetmemekte direk yayın durdurma yoluna gidilmektedir.

Reklâmla ilgili sadece “alkol ve tütün mamullerinin tanıtılması yasaklanmıştır” şeklinde geçmektedir.

18. maddede Devlet kurumları; kitle iletişim mensuplarına, kuruluş sahiplerine bakılmaksızın dilekçe verildiğinde devlet sırrı dışındaki bilgileri eşit şartlar halinde verme hususunda yükümlü kılınmıştır. Ayrıca, bilgi alma dilekçesi verildikten sonra en geç üç gün içinde talep edilen bilgiyi vermeye veya cevap verme tarihi ya da bilgi veremeyeceğini açıklayarak cevap vermekle yükümlü kılınmıştır. Resmî kurumlar bilgi vermediği halde yargı yoluna başvurmayı açık bırakmıştır.

18. maddenin medya mensuplarına bilgi edinme ve toplamada engellerin azaltılması amacıyla yapıldığı kanaatindeyiz. Bu maddenin şu anda Kazakistan'da tam olarak kullanılmadığını ve bilgi talep dilekçelerine geç cevap verilmekte veya bilgi verilse de eski tarihli bilgiler olduğunu medya mensupları yazmaktadırlar.

Cevap ve düzeltme hakkı Kanun'un 19. maddesinde ele alınmıştır. Gerçek kişi veya tüzelkişi onur, şeref ve meslekî bedeli ile ilgili gerçek dışı bilgileri yargı yoluyla düzeltme hakkına sahiptir. Bu belgeler kitle iletişim araçlarında yayınlanmışsa, o yayın kuruluşunda ücretsiz düzeltme yayınlama hakkına sahiptir. Gerçek kişi veya tüzelkişinin cevap ve düzeltme talebini yayın kuruluşu yayınlamayı itiraz etse veya 1 ay içinde yayınlamasa yargı yoluna gidilir. Gerçek kişi veya tüzelkişi onur, şeref ve meslekî bedeli ile ilgili gerçek dışı bilgiler yayınlanmışsa cevap ve düzeltme hakkı ile manevî zararın tazminini isteme hakkına sahiptir.

Cevap ve düzeltme hakkının tüzelkişiler için geçerli olması medya kuruluşu tarafından sakıncalıdır. Cevap ve düzeltmeyi yayınlama şekli net olarak belirlenmemekte ve yayınlama süresinin 1 ay içinde olması da sakıncalıdır. Manevî tazminatın miktarı belli olmadığı için çok büyük rakamlar istenebileceği ortaya konmaktadır. Bu sorunu yaşayan Kazak medyası manevî tazminat miktarı çok büyük olduğu için ya hapse atılmakta ya da kurumu iflas etmektedir.

Kanun ihlâl edildiği takdirde, kamu kuruluşundaki yetkili şahıslar ve medya kuruluşunun sahibi, dağıtıcı, sorumlu müdür, haber yapımcısı sorumlu tutulmaktadır.

Kanaatimizce, bu Kanun'un kitle iletişim araçlarının hepsini kapsamaması sorumluluk ve yetki kapsamını sınırlamaktadır. Basın, radyo, телевизyon, sinema ve internetin kullanım şekilleri ve etkileri her türlü olduğu için aynı kanuna tâbi tutulması, ödev ve sorumluluklar ile yaptırımların aynı olması bu kitle iletişim araçlarına çok sınırlılıklar getirmektedir.

Bu konuda Kazakistan Cumhuriyeti radyo ve телевизyon kanunu çıkarmak için kanun taslağı üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Aynı şekilde internet içinde kanun çıkarma çalışmaları

yaşanmaktadır. Ama, sinema ile ilgili kanun çıkarma çalışmaları hâlâ başlatılmamıştır. Yürürlükte olan Kanun'un ise basın kanunu olarak kalacağı Kazak mediasında söylenmektedir.

Sonuç

Yukarıda belirtildiği üzere, hâlihazırda Kazakistan'da radyo ve televizyon yayıncılığında çoğulcu (pluralist) sistem yani rejim birtakım aksaklık ve problemlerle işlemektedir. Kamu yayın kuruluşu ile özel yayın kuruluşu olarak kanun koyucu ayırım yapmamıştır. Kazakistan Kültür ve Enformasyon Bakanı'nın açıklamasına göre 2012 yılında kitle iletişim alanında özel kuruluşların payının yüzde seksen olduğu söylenmiştir [10]. Radyo ve televizyon kurmada gerçek kişilere izin verilmesi ve herkesin bu haktan yararlanması durumunda denetimsizlik frekans kirliliğine yol açacaktır.

Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun'da düzenlenen şartlar Kazakistan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara aykırı geliyorsa uluslararası anlaşmalardaki şartların esas alınacağını belirterek bu maddeyle Kazakistan'ın taraf olduğu BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 19. maddesi ile BM tarafından çıkarılan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 17. maddesi ruhuna aykırı kanun çıkarılamaz denilmektedir.

İleride bahsedileceği üzere, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kavuşmasından 20 yıl geçse de kitle iletişim alanında hâlâ sınırlamalar vardır. Devletin medya üzerinde uyguladığı görünmez baskılar bulunmaktadır. Kanun'da görüldüğü üzere ucu açık sınırlamalar ile yasaklar nedeniyle medya kuruluşları kendi kendilerine oto sansür başka deyişle otokontrol uygulamaktadırlar.

1990'lı yıllardan itibaren özel radyo ve televizyon yayıncılığının başlamasına kadar görsel-ışitsel yayıncılık özgür bir şekilde yürütülse de devlet tekelinde olduğundan dolayı eski kapalı sistemin alışkanlıklarını yeni dönemde de yansıtmıştır. Her ne kadar devlet radyo ve televizyon kurumunda bağımsızlığın da verdiği serbest düşünce anlayışı içinde bir yenilik havası esse de Sovyet döneminden kalma monotonluk ve resmiyetçilik yayınlarda kendini göstermiştir.

Diğer taraftan devlet desteği de sürekli sağlanmıştır. Örneğin 2002-2007 yıllarında süreli yayınlar, televizyon ve radyo hizmetleri KDV'den muaf tutulmuştur. Ülkede her yıl radyo frekanslarının kullanımı için alınan ücretler azaltılmış, 2002 yılında ise ücretler tamamen kaldırılmıştır. Şimdilerde lisans kullanıcıları sadece PSD nominali için başlangıç ücreti ödemektedirler. Radyo frekanslarını kullanma hakkı verilmesi aşamasında şeffaflığın sağlanması amacıyla kabul komisyonunda milletvekilleri, uluslararası ve ulusal kamu kurumları temsil edilmiştir. Ayrıca adı geçen komisyonun çalışmaları yaygın olarak medyaya yansıtılmakta, bu da enformasyon alanının gelişmesine olumlu etki sağlamaktadır. Medya kuruluşları ülkenin bağımsızlığının ilk on yıllık döneminde %80 oranında devlet desteği almıştır. Günümüzde devlet desteği, yazılı basın için hâlâ önemini korumakla birlikte asıl önemli sorunun tekelleşme eğilimleri olduğu bilinmektedir. Ülke genelinde dağıtım ve basım maliyeti yüksek olup destek almayan yazılı basın kuruluşlarının özellikle yerel düzeyde yayın yapanların ekonomik açıdan sıkıntıları devam etmektedir [11].

Kazakistan mediasının modern pazarı, genel ürün pazarının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Ekonomide uygulanan genel prensipler bu alanda da geçerlidir. Ülkede birçok güçlü radyo ve televizyon kuruluşların bulunması, enformasyon ve medya holdinglerinin kurulması, sosyo-ekonomik reformların hayata geçirilmesinin açık göstergeleridir.

İlk özel televizyon yayıncılığı 1990 yılında başlamıştır. 1991 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde ilk kez 'Tan' ve 'KTK' özel kanalları kurulmuştur. Ülkede yayıncılık organizasyonu olan kuruluşların sayısı bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren değişiklikler göstermiştir. Bağımsızlığın ilk on yılında yayın frekansı konusunda sorun yaşayan özel yayın kuruluşlarının bazıları faaliyetlerine ara vermiş veya yayın hayatından çekilmek durumunda kalmışlardır. 1999 yılının Mayıs'ında 30 televizyon kanalı, 20 radyo istasyonu yayın yapmakta iken 2001 yılının Temmuz'unda ülkede faaliyet gösteren toplam radyo ve televizyon sayısı 125'i bulmuştur [12].

Günümüzde, Kazakistan'da 400'e yakın radyo ve televizyon kuruluşu olduğu bilinmektedir. Devlete ait yayın kuruluşlarından öne çıkanlar 'Kabar' ve 'Kazakistan' isimindeki kanallarıdır. Ülkenin devlet yayın kuruluşu olan Kazakistan 2011 tarihinden bu yana sadece Kazakça yayın yapan tek kanaldır. Kazakça ve Rusça yayın yapan ve 1995 yılında kurulan Kabar televizyonu program içeriklerinde daha çok habere yer vermekte, en çok izlenen devlet televizyonlarından biri olduğu bilinmektedir. Devlete ait Avrasya TV, Rusya'nın Channel One kanalı tarafından yönetilmektedir. Kazakistan'ın ilk uydu kanalı 'CaspioNet' 2002 yılında yayına başlamıştır. Bu televizyon kanalı Avrupa, Orta Asya ve Afrika'nın kuzey bölgelerine yayınlarını iletebilmekte; Kazakça, Rusça ve İngilizce olarak yayın yapmaktadır. Bağımsızlık süresinde ön plâna çıkan özel yayıncılık kuruluşları arasında Astana şehrinde AsTV, Almatı şehrinde KTK, NTK, Shalhar, Rakhat TV, 31. Kanal sayılabilir. Kazakistan'da uydu aracılığı ile yayın yapan çok sayıda yabancı televizyonun izlenebildiği de bilinmektedir. Bunlar arasında BBC, CNN ve Rus televizyonları başta gelmektedir [12].

Kazakistan'da medya alanında egemen siyasî kanada yakın elit kişi ve kuruluşların etki ve kontrolünden söz etmek mümkündür. Basın ve ifade hürriyeti bağlamında ekonomik açıdan bağlı bulunan kişi ve kuruluşların, siyasî yönetime yakın kişi ve kuruluşlar olması televizyon kuruluşlarının bağımsızlığını önemli ölçüde etkilemektedir.

Her yıl ülkede Avrasya Medya Forumu'nun düzenlenmesi Kazakistan'daki medya altyapısının gelişmesinin delilidir. Kazakistan'ın eski başkenti ve finans merkezi Almatı'da her yıl geleneksel '10. Uluslararası Avrasya Medya Forumu' 11-12 Ekim 2012 günleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2002 yılından beri her yıl Kazakistan'ın kültür başkenti Almatı'da düzenlenen foruma Nazarbayev başta olmak üzere İran eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, Rusya eski Başbakanı Yevgeni Primakov, Amerikalı strateji uzmanı Richard Holbrooke ve Richard Perle, Amerika Birleşik Devletleri eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ve birçok ünlü devlet adamının iştirak ettiği bilinmektedir. Dünyada yaşanan olaylarda Avrasya'nın stratejik rolünün belirlenmesinde önemli bir konuma sahip 'Uluslararası Avrasya Medya Forumu' Avrasya'nın en önemli uluslararası medya girişimi olarak tanımlanmaktadır. Forumun gündemine aldığı konular açısından da önemli rol oynadığı belirtilmelidir.

Uluslararası platformlarda Kazakistan açısından söz konusu medya forumu olumlu bir adım olarak nitelendirilirken, Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu'nda yapılacak bazı değişikliklerin aynı olumlu etkiyi oluşturmadığı görülmektedir. Dinî ifade ve örgütlenme hürriyeti üzerinde kısıtlamalar getiren kanun eleştirilere hedef olmuş, Amerikan sivil toplum kurumu 'Freedom House' ise, Astana'nın 2010 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) dönem başkanlığını yaptığı dönemde, kanunun insan hakları göz önünde bulundurulması yeniden düzenleneceğine inandığını duyurmuştur [13].

Kitle iletişim alanında ayrı bir sorun dil konusu ile ilgilidir. Televizyon yayınlarında en az %50 oranında Kazak Türkçesine yer verilmesi hukukî bir gerekliliktir. Bu şart sadece ülke içinde üretilen programlar için değil yurt dışından getirilen film ve dizi filmler için de geçerlidir. Ancak, finansal sıkıntılar ve kuruluşların program üretim imkânlarının yetersizliği söz konusudur. Ucuz olması sebebi ile Rusya'dan getirilen çok sayıda filmin dublajı gibi konular önemli birer sorun oluşturmaya devam etmektedir. Yeterli reklâm gelirleri olmayan, çeşitli vergiler ödeyen, teknik alt yapı ve eleman sıkıntısı yaşayan küçük ölçekli veya yerel düzeyde yayın yapan televizyon kuruluşları açısından bu hukukî düzenleme zorluklara neden olabilmektedir.

Kazakistan'da kitle iletişim alanında gerçekleştirilen hukukî düzenlemeler, sansürün kaldırılması, özel basın yayın organlarına izin verilmesi, radyo ve televizyon alanında görülen dinamizm, program üretimindeki çeşitlilik, ülke bütününde kitle iletişimiyle ilgili potansiyel ve teknik alandaki gelişmeler umut vericidir. Ancak, bağımsızlığın üstünden geçen yirmi yıl boyunca medyada tekelleşme eğilimleri giderek artış göstermiştir. Özellikle siyasî çevrelere yakın kişilerin medya üzerindeki etkisi ve kontrolü bağımsız bir basının gelişimi önündeki en büyük engel olarak dikkat çekmektedir.

Ulusal ve özellikle yerel basın kuruluşlarının önde gelen sıkıntısı finans kaynaklarının yetersizliği olup yerel radyo-televizyon kuruluşlarının yayın yaptıkları bölgedeki ticarî güç odaklarına bağımlı olduğu bilinmektedir. Sermaye sahiplerinin ellerindeki kitle iletişim imkânlarını kendi siyasî veya ticarî amaçları doğrultusunda kullanması, gazetecilerin profesyonel yaşamlarını da etkilemektedir [14]. Gazetecilerin çalıştıkları kuruluşların sahiplerinin çıkarları ile ters düşmeyecek haber ve yayınlar yapılması dolaylı bir kontrol yöntemi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak geçmişin izlerini bağımsızlığının üstünden geçen yirmi yıl içinde henüz tam olarak silememiş Kazakistan'da medya alanı, elit grupların rekabetlerinden, siyasî ve ideolojik sürtüşmelerin etkilerinden, iç istikrarsızlıklardan, ekonomik sorunlardan ve dış ülkelerin bu ülkedeki çıkarlarını koruma ve güçlendirme çabalarından kaynaklanan; kökenleri ekonomik, siyasî, sosyal ve uluslararası nitelikteki birçok alanda bulunabilen problemlerle karşı karşıyadır. Tüm bu sorunlar, ülkenin sağlıklı ve istikrarlı bir demokrasi kurma çabalarını etkilemektedir.

КАУНАҚСА

1. Сартаев С.С., Назарқұлова Л.Т. Қазақстан Республикасының қалыптасуы: проблемалары мен болашағы. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. – 464 б.
2. Дулатов Ғ.С. Қазақстан Республикасы азаматтарының саяси құқықтары мен бостандықтары: заң ғыл. канд. ... дисс. – Алматы, 2010. – 170 б.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз, 1995 ж. [Elektronik kaynak]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (inceleme tarihi 22.02.2021)
4. Любосветов Д.И. По законам эфира: О специфике творчества радиожурналиста. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 157 с.
5. Çiftci Ahmet. Vatandaşlık Bilgisi: Demokrasi ve İnsan Hakları. 3.baskı. – Ankara: Gündüz Eğitim ve Yaunıcılık, 2008.
6. Алауханов Е. Құқықтық журналистиканың дамуы: кемшіліктер мен кедергілер //Ақиқат, 22 мамыр, 2012 ж.
7. Әлімбеков М.Т. Қазақстанда мамандандырылған соттарды құру басым міндетке айналды. – Алматы: ҚазАқпарат, 2009.
8. Ибрагимов А.Т. Конституционно-правовые основы обеспечения свободы доступа к информации о деятельности органов государственного управления Республики Казахстан: дисс. ... канд. юрид. наук. – Алматы, 2010. – 130 с.
9. «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі №451 Заңы. [Elektronik kaynak]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (inceleme tarihi 22.02.2021)
10. Колесова Н.С. Свобода слова – неотъемлемый элемент демократического политического процесса. В кн.: Права человека и политическое реформирование. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1997. – С. 127–138.
11. İsabayev B. Kazakhstan Cumhuriyeti'nde Medya ve Halkla İlişkiler Siyaseti. [Elektronik kaynak]. URL: <http://www.2023.gen.tr/kasim2010/10.htm> (inceleme tarihi 22.02.2021)
12. Jamankulova Karla. 20 Years Later: Kazakhstan. Global Journalists Reports. [Elektronik kaynak]. URL: <http://www.globaljournalist.org/stories/2010/04/13/20-years-later-kazakhstan> (inceleme tarihi 22.02.2021)
13. «Әділ сөз» қорының БАҚ және журналистер құқығының бұзылуы туралы статистикасы. [Elektronik kaynak]. URL: adilsoz.kz (inceleme tarihi 22.02.2021)
14. Рекнагель Ч. Сөз бостандығы жоқ қоғам қауіпті. [Elektronik kaynak]. URL: adilsoz.kz (inceleme tarihi 22.02.2021)

REFERENCES

1. Sartaev S.S., Nazarqulova L.T. Qazaqstan Respublikasynyn qalyptasuy: problemalary men bolashagy. [Formation of the Republic of Kazakhstan: problems and prospects]. – Almaty: Jetti jargy, 2005. 464 b. [in Kazakh]
2. Dulatov G.S. Qazaqstan Respublikasy azamattarynyn saiasi quyqtary men bostandyqtary: [Political rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan] zan gyl. kand. ... diss. – Almaty, 2010. – 170 b. [in Kazakh]
3. Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan]. 30 tamyz, 1995 j. [Electronic resource]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (inceleme tarihi 22.02.2021) [in Kazakh]
4. Lyubosvetov D.I. Po Zakonam efira: O Specifike Tvorchestva Radiozhurnalista [According to the laws of the ether: About the specifics of the work of a radio journalist]. – M.: Aspekt Press, 2003. – 157 s. [in Russian]
5. Çiftci Ahmet. Vatandaşlık Bilgisi: Demokrasi ve İnsan Hakları [Citizenship Knowledge: Democracy and Human Rights]. 3.baskı. – Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008. [in Turkish]
6. Alauhanov E. Quyqytyq jurnalistikanyn damuy: kemshilikter men kedergiler [development of Legal Journalism: shortcomings and obstacles] //Aқиқат, 22 мамыр, 2012 j. [in Kazakh]
7. Alimbekov M.T. Qazaqstanda mamandandyrylgan sottardy quru basym mindetke ainaldy [The creation of specialized courts in Kazakhstan has become a priority task]. – Almaty: QazAqparat, 2009. [in Kazakh]
8. Ibragimov A.T. Konstitusionno-pravovye osnovy obespechenia svobody dostupa k informasii o deiatelnosti organov gosudarstvennogo upravlenia Respubliki Kazahstan: [Constitutional and legal bases for ensuring freedom of access to information on the activities of public administration bodies of the Republic of Kazakhstan]: diss. ... kand. iurid. nauk. – Almaty, 2010. – 130 s [in Kazakh]
9. Buqaralyq aqparat quraldary turaly, Qazaqstan Respublikasynyn 1999 jylgy 23 shildedegi N451 Zany. [On Mass Media, Law of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (inceleme tarihi 30.07.2022) [in Kazakh]
10. Kolesova N.S. Svoboda slova – neotemlemyi element demokraticeskogo politicheskogo prosesa [Free Speech-an indispensable element of the Democratic political process]. V kn.: Prava cheloveka i politicheskoe reformirovanie. – M.: Izd-vo IGI P RAN, 1997. – S. 127–133. [in Russian]
11. İsabayev B. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Medya ve Halkla İlişkiler Siyaseti [Media and Public Relations Politics in the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource]. URL: <http://www.2023.gen.tr/kasim2010/10.htm> (inceleme tarihi 22.02.2021) [in Turkish]
12. Jamankulova Karla. 20 Years Later: Kazakhstan [Global Journalists Reports] [Electronic resource]. URL: <http://www.globaljournalist.org/stories/2010/04/13/20-years-later-kazakhstan> (inceleme tarihi 22.02.2021)
13. Adil soz» qorynyn BAQ jane jurnalister quygygynyn buzyluy turaly statistikasy [Statistics of the Adil Soz foundation on violations of the rights of mass media and journalists]. [Electronic resource]. URL: adilsoz.kz (inceleme tarihi 22.02.2021) [in Kazakh]
14. Reknagel Ch. Soz bostandygy joq qogam qauipti [A society without freedom of speech is dangerous]. [Electronic resource]. URL: adilsoz.kz (inceleme tarihi 22.02.2021) [in Kazakh]